

„Gutta cavat lapidem”, avagy miért nincs retrospektív magyar földrajzi bibliográfiánk, amikor lehetne

Sipos Anna Magdolna –
Nagy Miklós Mihály

Amikor a könyvtárosok, bibliográfusok a „nagy bibliográfus” generációról beszélnek, akkor többnyire *Petrik Géza, Szabó Károly, Szinnyei József, Gulyás Pál, Kozocsa Sándor, Sándor István* (a sor tetszés szerint folytatható) személyére és bibliográfusi tevékenységére gondolnak. Pedig rajtuk kívül is igen sok tudós- és szakember áldozta életét a bibliográfia eszméjének. Jórészt az ő személyes indíttatásuknak, „szent megszállottságuknak”, kitartó, aprólékos munkájuknak köszönhetjük, hogy bizonyos diszciplínák egy-egy időszakra – retrospektív vagy kurrens formában – rendelkeznek a tudományterületet felölelő rendszerező könyvészeti számbavétellel. Közülük is kiemelkedik egy alig ismert könyvtáros, bibliográfus tevékenysége – *Dubovitz Istváné*. Dubovitz István nevéhez fűződik – még a geográfusok által is alig ismert – *A magyar földrajzi irodalom 1936-40* – éves kurrens bibliográfiai összeállítás. Ha Dubovitz István csak ennyit tett volna le a tudomány asztalára, akkor is rászolgált elismerésünkre és munkája megismerésére. Ennél azonban jóval többről van szó, és írásunk célja, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján bemutassuk ezt a nagyszerű könyvtárost, valamint felhívjuk a figyelmet az általa szerkesztett, majd kiadásban megjelent (illetve meg nem jelent) fontos tájékoztató-tájékoztatói segéd-eszközre.

Dubovitz István 1887. augusztus 17-én, Szekszárdon született. Élethivatásául a középiskolai tanári pályát választotta. A tanítás mellett 1922-től 1960-ig – 38 éven át! – a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárosi teendőit is ellátta, és így jelentős szerepet játszott a magyar földrajztudomány fejlődésében. Tevékenysége összefonódott a diszciplína hazai történetével, ezért először ezt kell bemutatnunk.

A magyar földrajz első nyolcvan éve

Dubovitz István élete a magyar földrajztudománynak éppen azt az időszakát fogta át, amikor a hazai geográfia végleg elfoglalta az őt megillető helyét a magyar tudományos életben, kialakultak intézményei, és művelői közül többen is nemzetközi hírnévre tettek szert. Éppen ezért Dubovitz István bibliográfusi munkássága sem választható

el ettől a tudománytörténeti folyamattól, amelynek eredményeként a magyar geográfia „nagykorú” lett. A múlt század második felében megszületett magyar földrajztudomány fejlődése – a folyamatos sikerek ellenére – azonban nem volt töretlen. Bár a hazai geográfia egyik jeles alakja, *Mendöl Tibor*, 1947-ben már egyik tanulmányában leírhatta: „...A földrajz végső feladata mai fel fogásunk szerint a tájak és a belőlük összetevődött egész földfelszín életének és arculatának magyarázó leírása...”¹, ennek a földrajzi táj egységét hirdető szemléletnek a végleges kialakulása majd fél évszázadon át tartott a magyar geográfiában, és térhódítása szorosan összefüggött intézményeinek történetével.

A magyar földrajz akkor lépett először a nyilvánosság elé, amikor 1870-ben, hazánkban elsőként, Budapesten földrajzi tanszék alakult, amelynek élére *Hunfalvy János* került.²

Hunfalvy a tudományos életben *Karl Ritter* és *Alexander Humboldt*³ követőjének vallotta magát, amennyiben megalapozta a hazai „oknyomozó földrajz”-ot. Hatalmas enciklopédikus tudását olyan összefoglaló művekben tette közzé, amelyek még ma is forrásértékűek. Tudományos munkásságának legfontosabb célját abban látta, hogy a földrajztudományt a nemzet közkincsévé tegye. Ezért hatalmas terjedelmű monográfiái mellett legalább olyan fontosak az általa írt középiskolai földrajzi tankönyvek, valamint az általa, a földrajzi tanszéken kinevelt tanárnemzedék, amely évtizedekre meghatározta a magyar geográfia jellegét.

Hunfalvy János személyéhez kötődik a magyar földrajztudomány egyik legjelentősebb intézménye, a *Magyar Földrajzi Társaság* megalakítása is.⁴ A társaság első elnöke Hunfalvy János, alelnöke *Tóth Ágoston* és *Vámbéry Ármin*, míg titkára *Berecz Antal* lett.⁵ A Magyar Földrajzi Társaság megalakulásakor a földrajzi ismeretterjesztést és elsősorban Magyarország földrajzi viszonyainak kutatását tűzte ki célul.⁶ A megindult munka látványos eredményeket hozott, hiszen 1873-ban megjelent az azóta is működő, tudományos folyóirat, a *Földrajzi Közlemények*, amelynek első szerkesztője *Berecz Antal* lett. Ő és a társaságot vezető Hunfalvy János az ott folyó kutatásokat elsősorban regionális és emberföldrajzi, ezen belül is történeti földrajzi és néprajzi irányba terelte. Természetesen ez érvé-

nyesült a magyar geográfia egészében is. Ezt csak felerősítette az a tény, hogy a Magyar Földrajzi Társaság működésének első negyedszázadának időszakában jelentős földrajzi utazások történtek. E földrajzi utazások azért fontosak, mert *Kádár László* megfogalmazása szerint „...magukban hordották már a következő korszak célkitűzésének, a földrajzi törvényszerűségek oknyomozó feltárására való törekvésnek a csíráját is, hiszen ezen expedíciók tagjainak sorában ott voltak a következő nemzedékek vézeralakjai...”⁸

Hunfalvy János halála után a budapesti egyetem földrajzi tanszékének vezetését *Lóczy Lajos* vette át, aki szakított elődje adatokat halmozó, az országleírásra összpontosító szemléletével, és helyette a jelenségek összefüggéseire figyelő, természetföldrajzi alapon nyugvó irányzatot állította előtérbe.⁹ *Lóczy Lajos*, aki a zürichi egyetemen volt hallgató (1869-1874), először *Escher von der Linth*, majd *Albert Heim* geológusprofesszorok előadásait hallgatta. Hazatérése után részt vett *Széchenyi Béla* Kelet-Ázsiába induló 1877-1880 közötti expedícióján, amelynek során több, Ázsia geológiai és természetföldrajzi viszonyaival kapcsolatos problémát sikerült tisztázni. Egyetemi tanársága alatt olyan világhírű geográfusokat nevelt, mint *Cholnoky Jenő*, *Prinz Gyula*, *Teleki Pál*, *Papp Károly*, *Réthy Antal*, *Vendl Aladár* és *Vadász Elemér*. *Lóczy Lajos* geológusi szemléletet érvényesített a földrajzi tanszéken folytatott tanári tevékenységében is. Az ő nevéhez kötődik a magyar tudománytörténet egyik legnagyobb szabású és teljesen befejezett kutatása: a Balaton kutatása. 1891-ben a Magyar Földrajzi Társaság *Lóczy Lajos* javaslatára létrehozta a Balaton-Bizottságot, amelynek fő feladata a Balatonnal foglalkozó különböző tudományos intézetek kutatásainak összefogása, összehangolása volt. A Balaton-Bizottság munkájába mintegy 60 országos és nemzetközi híru tudóst sikerült bevonni, akik két évtized alatt Földünk egyik, tudományosan legalaposabban feldolgozott vidékévé tették a Balatont. A kutatások eredményeit a Magyar Földrajzi Társaság 72 kötetben (kb. 7000 oldalon!), magyar és részben német nyelven is megjelentette. Ehhez hasonló méretű vállalkozásnak indult 1905-ben az Alföldi Bizottság is, de ez az első világháború kitörése miatt feladatát csak részben tudta teljesíteni.¹⁰ *Lóczy Lajos* 1889-1908 között

vezette a budapesti tudományegyetem földrajzi tanszékét.

Lóczy Lajos 1908-ban a Földtani Intézet igazgatója lett, helyét a földrajzi tanszék élén Czirbusz Géza¹¹ vette át, akinek munkásságát és személyét a magyar tudománytörténet szinte teljesen elfelejtette, Lóczy természetföldrajzi irányzatával szemben az antropogeográfiát állította előtérbe.¹² Czirbusz Géza személyében a magyar földrajzi szakirodalom egyik legtermékenyebb személyét tisztelhetjük, aki élete végén elkövetett tudományos tévedései ellenére is az egyik legjelentősebb magyar geográfus volt. Halála után húsz évvel a személyes indulatokat már elfeledve Karl János így értékelte munkásságát: „...Közel két évtized távlatából azonban annyit elfogulatlanul már megállapíthatunk: egyetemi előadásai és könyvei lehettek volna jobbak, elsősorban rendszeresebbek, a részletekben átgondoltabbak, azonban távolról sem olyan rosszak, hogy okulni még ma is ne lehetne belőlük. Bizonyos: a magyar földrajz hosszú ideig hivatkozni fog rájuk, mint az új szárnyat bontó emberföldrajz első rendszeres összefoglalóira. Hogy később mások ilyen irányú munkái tökéletesebbek voltak, az természetes, hisz a haladás alapkövetelménye: rossznak a jó, a jónak a jobb legyen a felváltója...”

Czirbusz Géza halálával a magyar földrajztudományban lezárult az a két időszak, amelyet Marosi Sándor az útkeresés és az észlelő tudomány geográfia megteremtésének kora kifejezéssel jelölt.¹⁴ Az egyetemek földrajzi tanszékei mellett a Magyar Földrajzi Társaság vált azzá a tudományos egyesületté, amely a hazai geográfusokat összefogta, kutatásaikat összehangolta. Az 1873-ban, a társaság által megindított folyóirat, a *Földrajzi Közlemények* hűen tükrözte a magyar földrajztudomány változásait, a természet-tudományos szemlélet térhódítását. A folyóirat létrehozásától 1904 márciusáig Berecz Antal¹⁵ szerkesztette, majd tőle e munkát Cholnoky Jenő vette át. Munkásságuk idején a *Földrajzi Közleményekben* fokozatosan háttérbe szorultak az ismeretterjesztő írások, és helyüket a tudományos közlemények vették át. Erre az időszakra tehető két könyvsorozat beindítása is – az *Utazások Könyvtára* és a *Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára* –, amelyek a magyar tudománytörténet egyik legjelentősebb ilyen jellegű vállalkozásává vál-

tak. A Földrajzi Társaságnak a magyar tudományos életben és oktatásügyben elfoglalt szerepét mi sem bizonyíthatja jobban, hogy 1886-ban már hatékonyan véleményt tudott nyilvánítani az iskolai földrajzoktatás ügyében is, és az első világháborút megelőző években a tagság körében komoly tudományos vita bontakozott ki a Magyar Figyelő, az Új Élet, a Szepesi Hírnök, valamint a Földrajzi Közlemények hasábjain az akkoriban esedékes középiskolai, földrajzi tantervjavaslatról. A tudomány művelése mellett a Magyar Földrajzi Társaság tagsága komoly ismeretterjesztő tevékenységet is folytatott, és ekkor fogalmazódott meg először, hogy a tudományos célú és színvonalú Földrajzi Közlemények mellett egy népszerűsítő jellegű folyóiratot is indítani kéne.¹⁶ A tudományos ismeretterjesztő folyóirat indítására azonban – anyagi okok miatt – még 1929-ig várni kellett.

1907-ben a magyar földrajztudomány jelentős előrelépést tett, mert ebben az évben rendezték meg Kecskeméten az első vándorgyűlést, amelynek fő célja az volt, hogy az országban mindenhol érdeklődést ébresszenek a földrajz iránt és „...a vidék közönségét közelebb hozza társaságunkhoz...”¹⁷ A kecskeméti vándorgyűlés nagy sikert hozott és az első világháborúig hat ilyen rendezvényre került sor: 1908. Szeged, 1909. Nagybecskerek, 1910. Székesfehérvár, 1911. Ungvár, 1912. Debrecen, 1913. Arad.

Az 1914 nyarán kitört első világháború a Magyar Földrajzi Társaságon belül a geográfia és a háború kapcsolatának tudományos vizsgálatát állította előtérbe. A társaságban tömörült szakemberek ezekben az években széles körű tudományos ismeretterjesztő tevékenységet folytattak a háború geográfiai problémáiról.¹⁸ A tudományos munkát azonban akadályozta, hogy a fiatal geográfus nemzedék katonai szolgálatot teljesített és így hosszú évekre kiesett a munkából.

Az első világháború idején jelent meg a magyar földrajztudomány egyik legjelentősebb műve, *Teleki Pál: A földrajzi gondolat története* című könyve, amely rövid idő alatt a magyar szakirodalom egyik legfontosabb alapművévé vált.¹⁹ A nehéz, tudományos szöveg ellenére Teleki Pál műve hatalmas népszerűsége tett szert. Megismeréséhez és megértéséhez nagyban hozzájárult, hogy a könyvben tárgyalt tudománytörténeti folyamatokat Cholnoky Jenő sokkal olvasmányo-

sabb stílusban, a nagyközönség számára közérthető módon a Budapesti Szemlében ugyanazon a címen megírta.²⁰

Az első világháború után a magyar földrajztudományban új korszak köszöntött be: „a szintetizálás kezdete”.²¹ Az ebben az időszakban meghatározó szerepet betöltő Cholnoky Jenő Lóczy Lajos örökségét vitte tovább.²² Cholnoky Jenő és pálytársa, Teleki Pál olyan időszakban váltak a magyar geográfia vezető személyiségévé, amikor az oknyomozó földrajzi szemlélet már általánossá vált, és ők maguk is ezt az irányvonalat követték: „...Mindennek kell tudni az okát és összefüggését, mert csak akkor tudomány a tudomány, ha okokat és okozatokat keres. Ez hiányzott azelőtt a földrajzból, azért volt olyan lélekölően unalmas...”²³ Cholnoky Jenő a földrajztudományt olyan tudományként fogta fel, amely képes magába integrálni a Föld egészéről szóló összes – természeti és társadalmi – ismeretet. Ebből a szempontból igen jelentős, hogy míg elődei közül Hunfalvy János a történelmi és a néprajzi, Lóczy Lajos a geológiai, Czirbusz Géza pedig az antropogeográfiai szemléletet követte, ő inkább a szintetizálásra törekedett, bár kedvenc témája, fő kutatási területe a természetföldrajz köréből került ki, és nem volt más, mint a geomorfológia. Egyik kevésbé ismert tanulmánykötetében így fogalmazott: „...Tudományunk tehát éppen úgy természettudomány, mint a humanisztikus tudomány, s mivel a Földről lehetőségig hű és részrehajlatlan, objektívus képet kell adni, azért akkor tökéletes, amikor minden irányban egyformán terjeszti ki figyelmét...”²⁴ A hatalmas lexikális tudással rendelkező Cholnoky Jenő e szemléletet erősítette meg az általa írott, a magyar geográfia legjelentősebb műveinek számító, terjedelmes monográfiában is.²⁵ Integráló jellegű földrajzi felfogása akkor vált igen fontossá, amikor a két világháború között, a nemzetközi tudományos életben elburjánzó spekulatív, nem tudományos alapon folytatott politikaföldrajzzal kellett szembeszállni. Cholnoky Jenő önmagában nem a politikaföldrajzot, az antropogeográfiát, vagy éppen a geopolitikát – ahogy azt annak idején divatos kifejezéssel illették – vetette el, hanem sokkal inkább a tudománytalan, megalapozatlan elméletek ellen indított küzdelmet.²⁶

A magyar földrajztudomány helyes irányban való megtartásában Cholnoky Jenő társa *Teleki*

Pál volt.²⁷ Pusztán az a tény, hogy a magyar geográfia egyik meghatározó tagja egy személyben az ország miniszterelnöke is volt, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a hazai földrajztudomány ebben a korszakban addig soha nem tapasztalt népszerűségnek örvendett. Teleki Pál földrajzi felfogásában Cholnoky Jenőt követte, hiszen már, az 1917-ben megjelent *A földrajzi gondolat története* című művében a minden természeti és társadalmi tényező kölcsönhatását vizsgáló szintetikus földrajz fogalmáig jutott el. Politikai, közéleti tevékenysége miatt publikációs tevékenysége nem érthette el kortársaiét – mindenek előtt Cholnoky Jenőét –, de így is maradandó hatást tudott gyakorolni a magyar földrajztudomány szellemiségére.

A Cholnoky Jenő és Teleki Pál nevével fémjelzett időszakban a Magyar Földrajzi Társaságban is jelentős események zajlottak le. A *Földrajzi Közlemények* mellett 1920-ban *Kogutowitz Károly*²⁸, a földrajz szegedi professzora megindította a *Föld és Ember* című antropogeográfiai folyóiratot, majd 1929-ben valóra vált Cholnoky Jenő évtizedek óta hangoztatott óhaja, amikor először megjelent a társaság tudományos ismeretterjesztő folyóirata *A Földgömb* címmel. A tagság publikációs lehetőségei is tovább bővültek, amikor az 1922-ben megalakult Didaktikai Szakosztály megindította az *Ifjúság és Élet* című folyóiratot. Közben a társaság tovább folytatta *A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára* című sorozatot és az évente egy kötetben megjelenő *Földrajzi Zsebkönyv* kiadását. Ez utóbbiban érvényesült egyébként legjobban a Teleki Pál-féle földrajzi népszerűvelés, hiszen ennek már belső tagozódása is erre utal: a hat tematikus részbe tagolt tanulmányokat – I. A magyar föld időszerű kérdései, II. Időszerű földrajzi kérdések, III. Felfedező utazások, IV. A földrajzkutatás időszerű kérdései, V. Statisztikai rész, VI. Térképek – a legnevesebb szakemberek írták, kevésbé tudományos, ám közérthető módon.

A Magyar Földrajzi Társaságban folyó tudományos életet és a magyar geográfia fejlődését a második világháború megtorpanásra kényszerítette. A világháború után újjászerveződő magyar tudományos életben végbement változások a földrajztudományban is éreztették hatásukat. Személyi változások történtek itt is. Az addigi vezető személyek háttérbe vonultak, és helyükbe

fiatal nemzedék lépett, amely földrajzi gondolkodásmódjában követte elődeit. A *Bulla Béla*, *Mendöl Tibor*, *Koch Ferenc* és *Imédi-Molnár László* nevével fémjelzett geográfus nemzedék tovább folytatta az oknyomozó geográfiát és maradandó műveket alkotott. Ebben az időszakban jelentősen bővültek a magyar földrajztudomány intézményei, hiszen ekkor jött létre a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézete is, amely 1952-ben megindította a magyar geográfia egyik legjelentősebb folyóiratát, a *Földrajzi Értesítőt*.

A Dubovitz István életét felölelő időszakban a magyar földrajztudomány nagy utat járt be, amely során a leíró jellegű tudományból egy, a mélyebb összefüggéseket elemző és feltáró tudományá vált. Az intézményi háttér bővülése mellett e folyamat élén az egyetemi tanszékek – mindenek előtt a budapesti egyetemé – és a Magyar Földrajzi Társaság állt. Ez utóbbi játszott a jelentősebb szerepet, ám ehhez az kellett, hogy az itt tevékenykedő szakemberek részére olyan könyvtári háttér álljon rendelkezésre, amely nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakirodalom ismeretét, rendszeres feldolgozását is lehetővé tette. Ezt az igen fontos intézményt vezette Dubovitz István, aki könyvtárosi munkája mellett jelentős bibliográfusi tevékenységet is végzett.

Dubovitz István, a könyvtáros

A Magyar Földrajzi Társaság – „a külföldi jeles nemzetek példájára” – 1872-ben alakult, a könyvtár egy évvel később, 1873-ban kezdte meg működését. A könyvtár alapjául az a 43 kötet könyv szolgált, amelyet *Déchy Mór*²⁹ geográfus ajándékozott a társaságnak, és akinek példáját újabb adományozók is követték. 1873-ban megindult a társaság folyóirata, a *Földrajzi Közlemények*, amelyre építve a társaság már aktív nemzetközi kiadványcserét is folytathatott. A cserepartnerek száma folyamatosan növekedett, a századforduló után megközelítette a kétszázat és – a háborús évek kivételével – ezt a számot folyamatosan tartotta is.³⁰

A könyvtári állomány növekedésében hosszú évtizedeken át e két gyarapodási mód – ado-

mányozás és csere – volt a meghatározó, mert a társaságnak könyvek és folyóiratok beszerzésére nem, illetve alig volt pénze.³¹ A könyvállomány minőségi összetételét javította és számát jelentősen növelte, hogy a társaság elhunyt jeles képviselői gyakran hagyományozták saját könyv- és folyóirat-gyűjteményüket a könyvtárra: így pl. 1894-ben Szabó József, 1913-ban Vámbéry Ármin egyetemi tanárok, 1919-ben Hopp Ferenc műgyűjtő, majd 1927-ben Havass Rezső, a társaság tiszteletbeli elnöke könyvtári hagyatéka került a gyűjteménybe.

A fent leírtakon túl, az állomány gyarapításának igen sajátos, de hatékony módja volt, hogy a *Földrajzi Közlemények* recenzió rovata számára mind belföldről, mind pedig külföldről – ismertetési céllal – bekérték az újonnan megjelent műveket, s ezeket – recenzálás után – igyekeztek a könyvtár számára megtartani.³²

Annak ellenére, hogy a társaság valóban minden lehetséges eszközzel próbálta a könyvtári állományt növelni, a könyvtár igen lassan gyarapodott: az első években átlagosan 100-110 kötettel; az 1920/30-as években pedig 400-420 kötettel. Az állomány mindössze 1%-a származott vásárlásból, ezért a hajdani könyvtárosok igen sokat panaszkodtak a tervszerűtlen állománygyarapítás miatt.³³

A Társaság 1909-ben úgy döntött, hogy „a könyvtár örvendetes gyarapodása külön embert kíván”, ezért megszervezték a könyvtárosi tisztelet. Első könyvtárosul *Sztankoviits Ódon* térképészt választották meg (1009-1914), őt követte 1914-1920-ig *Hézszer Aurél*, majd 1920 és 1922 között *Fodor Ferenc* végezte a könyvtárnoki teendőket.

Dubovitz István 1922-ben vette át a „könyvtárosi ügykört”, ő volt az első könyvtáros, akinek más tisztsége nem volt, „csak” a könyvtár kezelése. Ettől kezdve 1960-ig valódi gazdája volt a könyvtárnak, és tevékenységét az aprólékosság, a lelkiismeretesség, a magas szintű szakmai tudás, kellő ügybuzgalom és elhivatottság jellemezte. Tevékenysége eredményeként 1960-ra mintegy 23 ezerre nőtt a könyvtári állomány, melyből mindössze 650-700 db dokumentum volt vásárolt, a többi a könyvtáros „ügyeskedése” révén került be.³⁴

Dubovitz István azonban nemcsak kezelője volt a rábízott állománynak, hanem őrzője, sőt igen sok esetben megmentője. A könyvtár elhe-

lyezése – csakúgy mint a Társaságé – állandóan bizonytalan, ideiglenes jellegű volt: 1873 és 1933 között hét, majd 1933 és 1960 között kilenc alkalommal költözött/menekült a könyvtár. Emiatt többször – hosszabb-rövidebb ideig – használhatatlan volt, és az állomány darabjai is gyakran elvesztek, megsemmisültek, illetve sérültek. 1942 őszén a könyvtárat – hozzáférhetetlenül és ideiglenes jelleggel, a viszonylag jó elhelyezést biztosító Sándor utcai régi képviselőházból (ma Bródy Sándor utca) – a Városliget egyik ideiglenes épületében zsúfolták össze, amely a működésre alkalmatlan volt. 1944 szeptemberében az épületet egy, a közelben becsapódott bomba megrongálta, ezért a könyveket ugyanazon épület egy másik szárnyába zsúfolták be. A budapesti harcok végéig a könyvanyag – őrizet híján – a széthordásnak is ki volt téve.³⁵

Amint a háborús helyzet enyhült, Dubovitz István azonnal megkezdte a még megmaradt dokumentumok mentését, rendezését és az elpusztultak pótlását. Aprólékos, kitartó munkával, 1960-ig a megsemmisült dokumentumokat 65%-ban pótolta.

Az állandósult költözések, helyhiány és pénzhiány mellett Dubovitz Istvánnak még arra is futotta ereje, hogy 1924-ben – szakítva a régi szakrendszerrel – új, úgynevezett raktárrendszerbe rendezze át a gyűjteményt. Az új rendszer felállításával párhuzamosan új cédulakatalógust szerkesztett és szorgalmazta, hogy az állományról kötetkatalógus is készüljön, mely azonban – anyagiak hiányában – nem valósulhatott meg.

A társaság évi közgyűlésein rendszeresen megtartott beszámolóit arról tanúskodnak, hogy igen fontosnak tartotta a könyvtári állomány védelmét is: rendszeresen kéri a társaságot, hogy a könyvek újrakötésére, illetve a folyóiratok bekötésére (évente 216 kurrens folyóirat állt a tagság rendelkezésére) biztosítsák az anyagi feltételeket, mert enélkül az állomány „tönkre megy”. Évről évre, újra és újra megkereste a lehetséges mecénásokat: Franklin Társulat, Magyar Földrajzi Intézet stb., de csak igen kevés eredménnyel járt; így a bekötetlen anyag mennyisége állandóan növekedett.³⁶ Elődei, de főként Dubovitz István tevékenysége eredményeként a Magyar Földrajzi Társaság kora egyik legjobb földrajzi gyűjteményével és könyvtárával rendelkezett. A könyvtár az egyik legteljesebb szakkönyvtár volt,

melynek állománya egyedül állt az országban, és amelyet Dubovitz István európai hírűvé fejlesztett.

Dubovitz István, a bibliográfus

A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárának fejlesztésén, rendezésén és gondozásán kívül Dubovitz István mint bibliográfus is jelentőset alkotott. E tevékenysége a földrajztudomány területén egyedülálló, ugyanakkor illeszkedik abba a magyar bibliográfai rendszerbe és folyamatba, amely a hazai tudományos élet kialakulását, dinamikus fejlődését reprezentálja és segíti.

A szakk bibliográfiák múltja a 16. évszázad elejére nyúlik vissza, de a modern szakk bibliográfiai tevékenységről csak az ipari forradalom térhódítása, a tudományos munka kiteljesedése és az állami finanszírozás fokozódása után – a 19. század közepétől – beszélhetünk. A 20. században az irodalmi termékek gyors növekedése és a tudományok erőteljes differenciálódása következtében jelentősen megnőtt a tudományos tájékoztatás, ezen belül a szakk bibliográfiák szerepe. A két világháború között és 1945 után világszerte önálló szaktájékoztatási központok, dokumentációs intézmények alakultak ki.

A világ más országaihoz hasonlóan, Magyarországon is a múlt század második felében jelentek meg az első, modern szakk bibliográfiák: *Szinnyei József: Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a (Bp. 1874-1885.), *íj. és idősb. Szinnyei József: Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472-1875.* (Bp. 1878.). A század végén hosszú életű kurrens szakk bibliográfiák indultak: filológiai, történelmi stb.

A két világháború között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kísérletet tett a magyar szakk bibliográfiák átfogó rendszerének megteremtésére. Ebből a nagy volumenű tervből azonban csupán egyetlen ciklus néhány kötete jelent meg: filozófia, klasszika-filológia, matematika, kémia, növénytan, vagyis *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901-1925.* (Bp. 1929-1936.)

A magyar geográfiai szakirodalom számbavételének története analóg más szakterületek könyvészetének kronológiájával. Az első komoly bibliográfiai számbavétel *Havass Rezső* nevéhez fűződik: *Magyar földrajzi könyvtár* címmel, 1893-ban a Pester Lloydnál jelent meg. A mintegy 4700 bibliográfiai tételt (könyvek, folyóiratok, cikkek, értekezések, hírlapcikkek, idegen nyelvű dokumentumok) tartalmazó mű a kezdetektől 1849-ig tárja fel a földrajzi hungarika szakirodalmát. Bőségesen merít a határ- és rokntudományok szakirodalmából, annotált és lelőhelyet is közöl.

*Havass Rezső*³⁷ bibliográfiája csak 1849-ig tárja fel a releváns szakirodalmat. Ezt követően csaknem száz év szakirodalmának bibliográfiai áttekintésére csak az általános bibliográfiák és a Földrajzi Közlemények megindulását követően, annak igen szelektív recenzió-rovata áll rendelkezésre. Ezt a hiányosságot ismerte fel Dubovitz István, és ezt kívánta bibliográfiai tevékenységével megszüntetni.

Munkájára ösztönzően hatott, hogy a Magyar Földrajzi Társaság megalakulásától fogva foglalkoztatta a földrajzi szakirodalom ügye, így a földrajzi bibliográfia összeállításának megvalósítása is, valamint az, hogy Teleki Pál gróf, az akkori vallás- és közoktatási miniszter a bibliográfia kiadását támogatta.

A *magyar földrajzi irodalom* című bibliográfia évente megjelenő, kurrens bibliográfiának indult azzal a szándékkal, hogy addig is, amíg egy-egy nagyobb időszak anyagának összeállítása elkészül, évről évre tájékoztasson a magyar földrajzi szakirodalomról. Mint oly sok, nagyszerű kezdeményezés abban a korban, ez a munka is torzó maradt. Mindössze 5 év, 1936-1940 könyvészeti számbavétele jelent meg, a Földrajzi Közlemények különlenyomataként.

Dubovitz István a lehető legteljesebb áttekintést adta a vonatkozó év releváns szakirodalmáról: magyar szerzők bárhol, bármely földrajzi témában megjelent műve; külföldi szerzők magyar nyelven megjelent fordításai; Magyarország földrajzi viszonyait bármely nyelven ismertető munkák. Anyaggyűjtése kiterjedt az önálló munkákra, folyóiratok cikkeire (633-féle folyóirat), recenziókra, földrajzi témájú térképekre, atlaszokra. Szelekciós elvként a tudományosságot vette figyelembe, így nem kerültek be a bibliográfiába hírek, szépirodalmi folyóiratok, naptárak, szépirodalmi

szintű útleírások és az ifjúsági irodalom. Az öt évben megközelítően 5500 címet regisztrált a bibliográfiákban.

Munkája alaposágát jellemzi, hogy az anyag összegyűjtésénél a szokásos forrásokon (bibliográfiák, folyóiratok stb.) kívül 22 nagykönyvtár (magán, intézményi és köz) katalógusát használta a címfelvételezésnél. A címeírások csaknem minden esetben autopszián alapultak. Az elcsatolt területek szakirodalmát is összegyűjtötte. A bibliográfiai tételeket a földrajz szakrendszere alapján rendezte és 1939-től névmutatót is szerkesztett a kötetekhez.

1940-ben – az ismert történelmi okok miatt – a bibliográfiai folyamat közreadása megszűnt annak ellenére, hogy Dubovitz István tovább dolgozott megkezdett művén.

Dubovitz István napjainkban is korszerűnek mondható bibliográfusi szemlélettel rendelkezett. Ezt bizonyítja, hogy nemcsak a kurrens szakbibliográfia szerkesztését vállalta, hanem legalább ilyen fontosnak tartotta a retrospektív földrajzi bibliográfia megszerkesztését és közreadását is. Bibliográfiai tevékenysége során 1861-ig visszamenőleg összegyűjtötte a magyar földrajzi szakirodalmat: önálló kiadványok monografikusan és analitikusan; sorozatok; ifjúsági könyvek; idegenforgalmi ismertető; tartalmi hungarikumok; térképek; folyóiratok monografikusan, analitikusan; tanítási segédletek; értekezések stb. Vagyis a lehető legteljesebb, legigényesebb összeállítást végezte el.

A fentiekén túl összegyűjtötte az 1945-1954-es évek földrajzi irodalmának anyagát is. A retrospektív ciklus anyag cédulái – a kéziratokra oly jellemző kalandos hányódás után – az érdi Földrajzi Múzeum tulajdonába kerültek.

Írásunknak nem célja, hogy minősítse a tudományos élet utóbbi ötven évének sajátos működését, de nem tudunk elvonatkoztatni annak közlésétől, amelyet Dubovitz István kéziratának keresése közben tapasztaltunk.

A Földrajzi Értesítő 1961. évi 2. füzetében tártunk egy nekrológot Dubovitz Istvánról. Ebben említik meg, hogy halála előtti utolsó estén zárta le az 1945 utáni 10 évben megjelent földrajzi irodalom újabb bibliográfiai kötetének kéziratát. A Földrajzi Közlemények 1962. évi 3. számából pedig azt tudtuk meg, hogy ezt a kéziratot a Magyar Földrajzi Társaság Titkársága az

özvegytől átvette és közzétételét tervezik. A titkárság *Léces Károlyt, Sársalmi Bélát* és *Somogyi Sándort* bízta meg a cédulák feldolgozásával. A Földrajzi Társaságtól kapott információink szerint a három főből álló team a kéziratot összeszerkesztette és az Akadémiai Kiadóhoz küldte el, kiadásra javasolva. A bibliográfia nem jelent meg, a kéziratot a kiadónál nem találták. Ezt követően „vaktában” tapogatóztunk, kerestük a kéziratot az alábbi helyeken: MTA Földrajzkutató Intézete, Magyar Földrajzi Társaság, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, telefonkönyv alapján a Dubovitz leszármazottaknál. Végül – ahogy ez lenni szokott – egy véletlen folytán kapcsolatba kerültünk az érdi Földrajzi Múzeummal, ahol a gyűjtemény kezelője emlékezett rá, hogy kb. egy évvel ezelőtt az OSZK-ból átkerült hozzájuk Dubovitz István kéziratot hagyatéka, mivel azt az OSZK nem tudta hasznosítani. Végre megtalálva a kéziratot, mi is megdöbbenünk annak mennyiségén: kb. 40-50 ezer cédula és más, a Földrajzi Társaság és Könyvtárának működését reprezentáló fontos irat, levelezés, beszámoló stb. mintegy 8 db hatalmas méretű dobozban.

Az izgalmas nyomozás alatt mindvégig úgy hittük, hogy a nekrológban és a Földrajzi Közleményekben olvasott, 1945-1954 közötti anyag kézírata után kutatunk. A megtalált kéziratok áttekintése közben derült ki, hogy ez egy más időintervallumot felölelő bibliográfia kéziratot tartalmaz. Ezek a cédulák az 1861. és 1944. között megjelent, földrajzi témájú művek szerepelnek, a következő időtagolásokkal:

- 1861-1870 (10 év)
- 1871-1880 (10 év)
- 1881-1885 (5 év)
- 1891-1895 (5 év)
- 1896-1900 (5 év)
- 1900-1925 (25 év)
- 1926-1930 (5 év)
- 1931-1940 (5 év)
- 1942.
- 1943.
- 1944.

(Feltehetőleg elkészült az 1886-1890 közötti kézirat is, amely a hagyatéka hányattatása során elkeveredett vagy eltűnt.)

Tehát 80 év földrajzi könyvészetének anyaga. Tiszteletre méltó teljesítmény! A cédulák tartalmát áttekintve megállapítottuk, hogy Dubovitz István ugyanazzal az alapossággal végezte az anyaggyűjtést, mint az 1936-40 közötti irodalomra vonatkozó éves kurrens bibliográfiákban. A lehető legkörültekintőbb, legalaposabb kutatást végezte a számításba jöhető bel- és külföldi források teljességének feltérképezésével. Sajnos, a hagyatékban nem találtuk meg – a mindenki memóriájában élő, de sorsára senki sem emlékező – 1945-1954 közötti ciklus anyagát. Ennek felkutatása még további feladatunk.

Dubovitz István könyvtárosi és bibliográfusi tevékenységének – ugyancsak kéziratban maradt – másik eredménye, hogy összegyűjtötte *Havass Rezső* bibliográfiájának (1893) kiegészítését is. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* és a könyvtárak katalógusai alapján kicédulázta az általa fellelt pótlásokat. E nagyszabású munkája is a „kézirat-halom” része.

Írásunkat azzal kezdtük, hogy amikor a nagy „bibliográfus generációról” beszélünk, akkor nagyon sok – méltatlanul elfelejtett – bibliográfust nem említünk. Véleményünk szerint Dubovitz István is ezek közé tartozik. Tevékenysége alapján méltán sorolhatnánk a generáció legnagyobb tagjai közé, ha szerencsésebb korban tevékenykedett volna, és ha nem szenved fiaskót az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1901-1925. év közötti periódust felölelő bibliográfiai terve, melynek keretében tervezték többek között a földrajzi szakirodalom regisztrálását is, és amelynek összegyűjtésével Dubovitz Istvánt bízták meg.³⁸

E egyszerű ember munkája még fokozottabb elismerésre méltó, ha tudjuk róla, hogy mindezt gimnáziumi tanári tevékenysége mellett végezte. Órakedvezményt, majd felmentést a tanítás alól csak akkor kapott, amikor a Bibliográfiai Központtól megérkezett számára a megbízás az 1901-1925. év közötti földrajzi könyvészet összeállítására.³⁹

Rendkívül ritka és többnyire eredményes az a diszciplína, amelynek szakirodalmát rendszeresen és módszeresen regisztrálják és amelynek ismeretei, tudományos eredményei ily módon a szakemberek, kutatók rendelkezésére bocsátódnak, hasznosulnak. Dubovitz István tevékenység-

gének köszönhetően ez a földrajzi bibliográfiai számbavétel elkészült, de nem vált publikussá, és nem épült be a szakmai köztudatba, mert nem jelent meg. A földrajzot művelő szakmai közeg számára így gyakorlatilag a vonatkozó szakirodalom ilyen mélységű feltárása és ezzel elérhetősége erősen korlátozott, szinte hasznosíthatatlan. Kívánatos lenne, hogy a földrajzot művelő széles réteg felmérje a munkában rejlő, kiaknázatlan lehetőségeket és felkarolja saját szakirodalmának gondozását.

A szerzők a maguk részéről készen állnak a témában meglévő ismereteiket és szaktudásukat hasznosítani annak érdekében, hogy e nagyszabású mű nyomtatásban is megjelenhessen. A mű szerkesztéséhez és kiadásához azonban a fent leírtakon túl semmiféle eszköz nem áll rendelkezésükre, ezért ennek eléréséhez bármiféle segítséget, ötletet (és nem utolsósorban anyagi támogatást) szívesen vesznek.

Irodalom, jegyzetek

1. MENDŐL Tibor: A magyar emberföldrajz múltja, jelen állása és feladatai. Budapest : Teleki Pál Tudományos Intézet, 1947. - p.3. - Klny. a Magyar népkutatás kézikönyvéből / szerk. Györfly György
2. HUNFALVY János (1820-1888) munkásságát a magyar tudománytörténet csak részben dolgozta fel. A róla szóló szakirodalomból elsősorban SZABÓ János: Hunfalvy János. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980. - című kötete érdemel figyelmet. Az egyetemi oktatásban betöltött szerepéről lásd LÁNG Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1870-1970 között című tanulmányának 9-18. oldalát, amely A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Földrajztudományi Tanszékeinek Centenáriumú Évkönyve / szerk. Antal Zoltán, Láng Sándor, Sárfalvi Béla. - Budapest : ELTE, 1970. című tanulmánykötetben jelent meg. Pályafutásának legutóbbi rövid értékelését lásd a BALÁZS Dénes szerkesztette Magyar Utazók Lexikona. - Budapest : Panoráma, 1993. - című mű 163-164. oldalán.
3. RITTER, Karl (1779-1859) német geográfus és egyetemi tanár, a modern földrajz egyik megalapítója volt. HUMBOLDT, Alexander von (1769-1859) a modern földrajztudomány szellemi megalapozója, az úgynevezett oknyomozó földrajz elméletének kidolgozója, akinek fel-

fogása szerint a földrajzi tájat összes jelenségeinek egymással való összefüggésében kell ábrázolni. Azonban míg Humboldt-nál a természeti tényezők vizsgálata állt a középpontban, Ritter-nél az ember és az emberi társadalom földrajzi viszonyokhoz fűződő kapcsolata került előtérbe. A századforduló geográfiai elmélete szívesen állította őket egymással szembe. A magyar geográfia történetében Cholnoky Jenő volt az, aki rámutatott arra, hogy kettejük szemlélete nem ellentétes, hanem kiegészíti egymást. A magyar nyelvű szakirodalom eddig keveset foglalkozott velük. Humboldt életrajzi adatait KÉZ Andor közölte az általa szerkesztett Felfedezők lexikonának. - Budapest : Franklin Társulat, 1937. - 58-59. oldalán. Munkásságuk értékelését lásd TELEKI Pál: A földrajzi gondolat története. - Budapest : A szerző kiadása, 1917. - című művében és a kettejük tudományos munkásságának egymáshoz való viszonyát CHOLNOKY Jenő: A Föld megismerésének története. - Budapest : Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, 1932. - című művének Alexander Humboldt és A Föld megismerése az utolsó száz esztendőben című fejezeteiben a 291-348. oldalon.

4. A Magyar Földrajzi Társaság történetét eddig csak részeiben dolgozta fel a tudománytörténet. A szakirodalomban található nagyszámú utalás mellett elsősorban KÁDÁR László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői In: Földrajzi Közlemények, 96.évf. 1972., 2-3. sz. - p. 107-117. és MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között In: Földrajzi Közlemények, 100.évf. 1976., 1-2. sz. - p. 9-33. című írásait használtuk fel. Az eseménytörténetről lásd HAVASS Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság 50 éves múltjára. - Budapest : Magyar Földrajzi Társaság, 1922. - című művét. Az 1871-ben Antwerpenben megtartott I. Nemzetközi Földrajzi Kongresszus felhívására a világ számos országában földrajzi társaságok alakultak. Magyarországon 1872. január 12-én alakult meg – kilenc alapító taggal – a Magyar Földrajzi Társaság, amelynek tagsága ugyan-ezen év májusában már 250 tagot számlált. A földrajzi társaságok a geográfiai ismeretek gyarapítására és terjesztésére létrehozott polgári szervezetek voltak. Ezek őse az 1788-ban Angliában alapított African Society volt, amely később nevében is földrajzi társasággá alakult át. Ezt követte a párizsi (1821), majd a berlini (1828) és a londoni (1830) társaságok létrejötte. A földrajzi társaságok a világon mindenhol a geográfusokat tömörítő olyan szervezetekké váltak, amelyek mind a tudományos életben, mind pedig a tudományos ismeretterjesztésben a századfordulóra meghatározó szerepet tölthettek be.
5. TÓTH Ágoston (1812-1889) az önálló magyar térképészet megalapítója, Vámbéry Ármin (1832-1913) Ázsia-kutató, földrajzi utazó és nyelvész, míg Berecz Antal (1836-1908) geográfus, pedagógus volt.
6. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között. p.10.
7. Ezt a korszakot KÁDÁR László „a magyar felfedező utazások korszakának” nevezte. (A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői. p. 107.) Teleki Samu 1886 és 1889 közötti expedícióján felfedezte a Rudolf- és a Stefánia-tavakat, Zichy Jenő a 90-es években több tudományos célú utazást szervezett Bel-

- ső-Ázsiába, Déchy Mór 1884 és 1902 között bejárta a Kaukázust, Cholnoky Jenő pedig 1896 és 1898 között Kínában járt.
- Utazásaik értékelését lásd a KÉZ Andor szerkesztette Felfedezők lexikonában és a Balázs Dénes szerkesztette Magyar utazók lexikonában. Tevékenységük egységes szemléletű, utazástörténeti és geográfia történeti összefoglalásuk megtalálható HAVASNÉ BEDE Piroska et al. (szerk.): Magyar utazók, földrajzi felfedezők. - Budapest : Tankönyvkiadó, 1973. című műben.
8. KÁDÁR László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői. p. 108.
 9. LÓCZY Lajos (1849-1920) geológus, földrajztudós, felfedező utazó Kelet-Ázsiában, a magyar természetföldrajz egyik megteremtője. Egyetemi tanárságáról lásd Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1870-1970 között című írását. A magyar utazástörténetben elfoglalt helyét Kéz Andor értékelte az általa szerkesztett Felfedezők lexikona című művében, és részeiben ezt ismétli meg a Balázs Dénes-féle Magyar Utazók Lexikona is. Tudományos munkásságának összefoglalását lásd Tasnádi Kubacska András: Lóczy Lajos. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1974. című művében, de ezen kívül jól tudtuk használni Papp Károly: Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. - Budapest : Szent István Akadémia, 1922., valamint Vendl Aladár: id. Lóczy Lajos t. tag emlékezete. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1928. című írását is. Lóczy Lajos halálakor életének szinte teljes körű feldolgozását adta Cholnoky Jenő: Lóczy Lajos In: Földrajzi Közlemények, 48.évf. 1920., 6-10.sz. - p. 33-74.
 10. A Balaton-Bizottság és az Alföldi Bizottság munkájáról lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona című művét.
 11. CZIRBUSZ Géza (1853-1920) geográfus, piarista paptanár volt. Életét és munkásságát eddig a magyar tudománytörténet még nem dolgozta fel. Rövid életrajzi adatait közli a Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p. 90-91. Egyetemi tanári működéséről lásd Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen... című tanulmányt p. 26-28. Geográfusi munkásságát röviden összegzi Haltenberger Mihály: Czirbusz Géza és a magyar geográfia. Megemlékezésül Czirbusz Gézáról. - Budapest : Szent István Akadémia, 1935. című előadás szövege, valamint Karl János; Czirbusz Géza (1853-1920) in. Balanyi György et al. (szerk.): Magyar piaristák a XIX. és XX. században. - Budapest : Szent István Társulat, 1942. - p. 289-199. Tanári munkásságát 1905-ig, teljes bibliográfiával tartalmazza. A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló sátoraljaiúj helyi római katolikus főgimnázium értesítője az 1904-1905-iki tanévről című kiadvány p. II-XV., a Dr. Czirbusz Géza 30 éves tanársága (1875-1905) című írása.
 12. A századfordulón önálló tudománnyá szerveződő földrajz egyik meghatározó irányzatát jelentő emberföldrajz alapművét már 1887-ben lefordította a Magyar Tudományos Akadémia, és azt Ratzel Frigyes: A Föld és az ember, anthropo-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai címmel kiadta. E mű hosszú időre meghatározta mind a magyar, mind a külföldi társadalomföldrajzi kutatásokat, és az általa hirdetett földrajzi determinizmust követte Czirbusz Géza is, aki egyetemi tanárságának időszakában a természetföldrajzot megpróbálta háttérbe szorítani.
 13. KARL János: Czirbusz Géza (1953-1920), p.299.
 14. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között In: Földrajzi Közlemények, 100. évf. 1976. 1-2.sz. p.10-19.
 15. BEREZCZ Antal (1836-1908) pedagógus, természettudós, geográfus. Számos középiskolai természetföldrajzi és földrajzi tankönyvet írt. A Magyar Földrajzi Társaságban hosszú ideig (1872-1904) főtítkárvolt és mint ilyen jelentős szerepe volt a magyar földrajztudomány intézményeinek és jellegének kialakításában. Róla lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.48-49.
 16. *„...Valóságos tojástáncot kénytelen a szerkesztő jární, mert ha túlságosan szakszerű cikkeket hoz, akkor a nagyközönség lesz méltán elégedetlen, ha pedig túlságosan népszerűvé válik, akkor meg nem lesz a magyar földrajzi tudománynak egyetlen igazi szakszerű organuma sem. Ennek következtében Társaságunk kettős feladatának megfelelően: két folyóiratot is kell majd kiadnunk. Az egyik, díszesen kiállított, szépen illusztrált és válogatott szép népszerű cikkeket ellátott folyóirat volna a nagy közönség részére, egy másik pedig, amely a szükséghez képest sokkal kisebb számban jelennek meg, tisztán az akadémikus tudományt szolgálná...”* CHOLNOKY Jenő: Títkári jelentés In: Földrajzi Közlemények, 36.évf. 1908. 4.szám p.132.
 17. HAVASS Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság... p.XIX.
 18. Az első világháború időszakában folytatott tudományos ismeretterjesztésről részletesebben lásd: Siposné Kecskeméthy Klára – Nagy Miklós: A földrajzi ismeretterjesztés és a háború In: A földrajz tanítása, 3.évf. 1995. 5.szám p.4-8. című írását.
 19. TELEKI Pál: A földrajzi gondolat története : Essay. - Budapest : A szerző kiadása, 1917.
 20. CHOLNOKY Jenő: A földrajzi gondolat története In: Budapesti Szemle, 45.évf. 1918., 502.szám p.129-146.
 21. Marosi Sándor fogalma a korszak jelölésére. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között. p.19.
 22. CHOLNOKY Jenő (1870-1950) földrajztudós, földrajzi utazó Kelet-Ázsiában, a magyar geográfia egyik legjelentősebb alakja volt. Nevéhez 50 kötetnyi könyv és 700 különféle tudományos és ismeretterjesztő cikk megírása kötődik. Eredeti végzettsége szerint kultúrmérnök volt és a műszaki egyetem elvégzése után először ott is maradt Klimm Mihály professzor mellett tanársegédnek, majd utána került át a Lóczy Lajos tanszékére. 1905-ben lett a kolozsvári egyetem tanára, majd Czirbusz Géza halála után átvette a budapesti egyetem földrajzi tanszékének vezetését. 1920-tól a MTA levelező tagja volt. A Magyar Földrajzi Társaságnak 1905-1910 között főtítkárra, 1914-1945 között pedig elnöke volt. Egyetemi és tudományos munkásságát értékeli Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen... című írásában, p.28-31., életrajzi adatait lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.79-84., Marosi Sándor: A Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között című írását p.19-24. és Kádár László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság jeles képviselői című tanulmányát p.110-111.

23. CHOLNOKY Jenő: Égen, földön. - Budapest : Franklin-Társulat, 1934. - p.5.
24. CHOLNOKY Jenő: A földrajzról. In: Cholnoky Jenő: Földrajzi képek. - Budapest : Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1914. - p.36.
25. CHOLNOKY Jenő nevéhez olyan hatalmas terjedelmű művek kötődnek, mint a hat kötetes A Föld és élete. - Budapest : Franklin-Társulat, 1936-1937. vagy a négy kötetes A csillagoktól a tengerfenéig. - Budapest : Franklin-Társulat, 1940. című monográfiák, de itt lehet megemlíteni a természetföldrajz egészét átfogó két kötetes Általános földrajz. - Budapest : Danubia, 1923. című könyvét is.
26. Így a Magyar Földrajzi Társaság 1934. május 3-án tartott közgyűlésén elnöki megnyitójában élesen kikelt az álltudományos elméletek ellen: *„...A német irodalomban felburjánzott ilyen irányzatú munkák nagy száma bátorítja föl a mi dilettánsainkat is a hasonló izű dolgok megírására. Ratzel kezdte ezt az irányt, tiszteletreméltó törekvésekkel, de igen felületes tudással. ...Különösen félelmetes áradata indult meg a néplélektani spekulációknak. ...A földrajzi dilettantizmus aztán odavezet, hogy az igazi tudományos problémák egészen háttérbe szorulnak s az utilitárius vizsgálatok nyomulnak előtérbe. Kizökkenetnek ennek következtében a tiszta tudomány egyenes újtjáról, de kizökkenetnek a földrajz mezejéről is, mert ezek már nem földrajzok, hanem nemzetgazdasági, vagy politikai spekulációk...”* CHOLNOKY Jenő: A földrajz mai irányzatairól In: Földrajzi Közlemények 62.évf. 1934. 4-6.szám p.49
27. TELEKI Pál (1879-1941) geográfus és államférfi, aki politikai tevékenysége mellett jelentős földrajztudományi munkát is végzett. 1911-1923-ig a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára volt. 1926-ban megszervezte a Szociográfiai Intézetet és az Államtudományi Intézetet, 1938-ban pedig létrehozta a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. Jelentős művei mellett nevéhez kötődik a magyar gazdaságföldrajz megteremtése is. A politikai tevékenységéről szóló szakirodalomból Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája 1939-1941. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964., valamint Tilkowszky Lóránt: Teleki Pál, legenda és valóság. - Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1969. című műveket használtuk fel. Földrajzi munkásságát Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.376-377., valamint Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. - Budapest : Wichmann, 1943. című művének XXVI. fejezete p. 277-291. dolgozta fel. Az időszaki kiadványokból Lázár István: Töredékek Teleki Pálról In: Valóság 36.évf., 1993. 3.szám. - p. 10-25., Koch Ferenc: Teleki Pál gazdaságföldrajzi munkásságának bírálata In: A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti Tudományok Osztályának Közleményei 8.évf. 1956. 1.szám.- p.89-122., valamint Fodor Ferenc: Gróf Teleki Pál (1878-1941) rendes tag emlékezete In: A Szent István Akadémia emlékszédei. 1941. III. kötet 7.szám használtuk fel.
28. KOGUTOWITZ Károly (1886-1948) térképész, geográfus egyetemi tanár. 1923-tól vezette a szegedi egyetem földrajzi tanszékét, számos iskolai atlasz szerzője volt.
29. DÉCHY Mór (1851-1917) geográfus, hegymászó, a Kaukázus tudományos feltárásának úttörője. A Magyar Földrajzi Társaság alapító tagja.
30. Ld. KADÁR László: 100 éves a Magyar Földrajzi Társaság... és MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között c. írásokat.
31. Uo.
32. Uo.
33. Uo.
34. IRMÉDI-MOLNÁR László: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára és könyvtárosai In: Földrajzi Közlemények, 85.évf. 1961. 1.sz. - p. 104-106.
35. Uo.
36. DUBOVITZ István: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának hatvanéves története In: Földrajzi Közlemények, 62.évf. 1934. 4-6.sz. - p.68-74.
37. HAVASS Rezső (1852-1927) geográfus, bibliográfus. 1897-ben a Magyar Földrajzi Társaság alelnökének, 1916-ban pedig tiszteletbeli elnökének választották meg.
38. Ld. IRMÉDI-MOLNÁR László: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára és könyvtárosai...
39. Földrajzi Közlemények, 54.évf. 1930. - p.59.

SEMÜVEGET IS KÖLCSÖNÖZHETNEK (helybenhasználatra) a feledékeny olvasók a güterslohi Városi Könyvtárban; egy helyi optikuscég jóvoltából 45 – 1 és 3 dioptriás közötti – szemüvegből választják ki azt, amelyik nekik megfelel.

(DBI. Pressespiegel, 1997. márc.)